

Бијели Павле

I

Једно од седам племена у црногорским Брдима су Бјелопавлићи. У погледу имена, они спадају у ону групу црногорских, брђанских и херцеговачких племена што носе име по неком од својих истакнутих предака, као што су на пр. још Васојевићи, Озринићи, Братоножићи и др., док већина племена у тим областима ипак носи имена по пределу у ком живи или по некој географској особини свог предела, на пр. Пива, Бањани, Пјешивци, Цеклин, Загарач итд.

Као ни код других племена, ни код Бјелопавлића се не зна ништа одређено о том њиховом претку и оснивачу »племена«, о њихову Бијелом Павлу: о њему нема писаних вести, а племенско предање је веома помућено легендарним мотивима. То је сасвим обично и разумљиво, кад се има у виду колико је протекло столећа откако је живео тај Бијели Павле.

Име Бјелопавлића је сразмерно веома старо. Најстарији познати писани помен тог имена је из почетка 15 века и врло је карактеристичан: 4 августа 1411 Дубровчани су се жалили »славној и велмној госпођи Јели« (Балшићи), а истовремено упутили и друго писмо Господину Балши, како су ишли њихови, дубровачки, трговци из Србије »и скупив се Бјелопавлики, Озрихники, Мазницђ и Малоншики с војском, тер самосилно узели наше властели и трговце. И узели им сребро, коње, оружје и все ино што носили и них напокон од свит и од обукје свлкли . . .«¹⁾ Био је то, без икакве сумње, један четнички напад ради пљачке, напад какве су људи из арбанашких, црногорских и брђанских племена вршили од најстаријих времена па скоро све до наших дана. Арбанашке чете залетале су се и далеко у Бугарску.^{1а)}

¹⁾ М. Пуцић: Споменици србски I (Београд 1858) 103—104.

^{1а)} Леп опис тог старинског четовања дао је Ст. Дучић: Живот и обичаји племена Куча. Српски етногр. зборник XLVIII (Београд 1931) 191—196.

Наши историчари изводе из те писане вести да је то први помен племена Бјелопавлића, као што из сличних других вести изводе да су то помени других племена. То је погрешно. У наведеној вести помињу се, заиста, Бјелопавлићи први пут, а уз њих и неке друге групе, али се ни једном речи не вели ни за Бјелопавлиће ни за остале да су они тада били племена. На основи тога што су Бјелопавлићи у 19 веку били организовани као племе не може се тврдити да су они били племе и у 15 веку. То исто важи и за друга »племена«. Већ из наведеног текста се види да су Бјелопавлићи 1411 били још сразмерно мала група, кад им је за напад на један трговачки караван требало да се удруже са још три такве групе!

Не може бити никакве сумње о томе да су Бјелопавлићи, који се помињу 1411, били потомци неког Бијелог Павла. Иако нема непосредних писаних вести о том Бијелом Павлу, он је несумњиво живео. Питање је ко је он заиста био и када је живео? Поуздана одговора на та питања нема. Постоје само бројна предања која дају одговора на та и на друга питања. Та предања су занимљива у многим погледу.

Народних предања уопште има од разних врста. Нека се односе на поједина места и остатке из прошлости (градове, гробља, црквине и сл.), нека на поједине истакнуте личности итд. Поред таквих, у нашем народу су веома жива предања о пореклу и о прошлости појединих родова. Показало се је да су предања те врсте готово увек тачна и да су драгоцен извор грађе за изучавање наше народне прошлости. Показало се је, такође, да и предања која се односе на поједина места или остатке из старине садрже у основи историску истину, и таква предања су била одличан путоказ археолозима. У најновије време је утврђено да и предања која се односе на далеке претке племенски организованих група у Црној Гори и Херцеговини садрже у себи много истине и да ти преци, који су наводно живели још у средњем веку, нису измишљене личности, него личности које су заиста живеле. Тако на пример, проф Ј. Ердељановић нашао је у которском архиву писане вести о Озринићима из 14 века, које говоре у прилог тачности племенског предања Озринића о њихову претку Озру (Озрихни) и о Тољићима које да су истиснули потомци Озрови, пошто су се били намножили. Тољићи су заиста живели у том крају у 14 веку, а од 1400 о њима више нема помена у писаним изворима. На сличан начин утврђено

је да су у основи тачна и предања о негдашњој групи Матаруга, па о бившем племену Риђанима итд.²⁾

II

До сада су биле познате само српске верзије предања о Бијелом Павлу. Одмах да истакнем: у тим верзијама се обично узима да је Бијели Павле био пореклом из Дукачина, па се прећутно узима и да је био арбанашког порекла, пошто је Дукацин данас арбанашки предео. Српска предања о Бијелом Павлу бележена су само у Бјелопавлићима, где се, вероватно, једино и могу чути у потпуности и свежини. Међутим, постоје и арбанашке верзије предања о Бијелом Павлу. Арбанашке верзије тог предања чују се у околини Ђаковице, далеко од Бјелопавлића, и то код претставника разних арбанашких фиова (племена).

Српска верзија о Бијелом Павлу забележена је први пут пре доста времена. Забележио ју је Вук Караџић. Он је забележио бјелопавличко предање да се је земља у којој они сада живе некада звала Горња Превала, а да су се људи — Срби — који су у њој живели звали Лужани.

Пошто је Лека, капетан дукацински, погинуо на Косову, Турци му похарали и разорили дворе, његов син Павле добегне, преко Арбаније и Куча, у Горњу Превалу и најми се у Лужанина Мрдака да му служи коња. Тај Павле је имао на глави белу косу, и зато су га звали Бијели Павле. Затим се у предању казује како је једном наишла госпођа Јелена од лозе Немањића: она је бежала испред Турака и наишла на лужански сабор на пољу Јеленку . . . Павле ју је пропратио до херцеговачке границе, а она га је, на растанку, благословила: да се затру Лужани и да све њихово имање допадне Бијелог Павла и њихова потомства; ако који Лужанин остане у животу, да буде подложник Павлову потомству. Одмах по одласку краљичину, настао је покољ међу Лужанима. Бијели Павле се је оженио Видосавом, ћерком Мрдаковом, и с њом је имао три сина (Петушина, Павка и Петра), од којих су се временом намножили Бјелопавлићи. По предању, 1667 било је Бјелопавлића око 400 кућа, а у Вуково време било их је око 1500 кућа (3000 пушака) . . .³⁾

²⁾ Ј. Ердељановић: Старина и значај племенских предања у Срба Летопис Матице српске 1934 (Нови Сад), пос. отисак, 7 и д.

³⁾ Вук Ст. Караџић: Примјери српско-словенскога језика. Скупљени граматички и полемички списи III (Београд 1896) 434—436.

Опширније и нешто друкчије је записао то предање Максим Шобајић, и сам Бјелопавлић: пошто је Лека Дукацинов, који је био родом из Дукачина, погинуо на Косову, његов син Бијели Павле је живио у Призрену. Кад су Турци овладали и тим градом, Бијели Павле је побегао у данашње Бјелопавлиће, који су се тада звали друкчије, и најмио се у службу код бана Лужанина. Због његове лепоте и памети, бан га је заволео и оженио својом ћерком. Међутим, Лужани, будући људи надмени и безбожни, презирали су Павла као дошљака и безбожника (по њиховоме, јер су они били друге вере). Једном се народ био сабрао на сабор у манастиру Јеленку (данас Ждребаник). Туда наишао и неки светогорски владика (по другима: калуђер, св. Краљица или св. Сава). На поздрав »Помагај Бог!« тог путника нико није одговорио, а кад је путник питао има ли међу њима кога ко би га провео у Никшић, они му дадну Павла Ликогађу. Павле спроведе »духовника« до Никшића. »Духовник« је од Павла, који му се је допао, сазнао ко је и одакле је и зашто га зову Ликогађа, па га је благословио а проклео тамошњи народ. (Са духовником су били и два »ђака«, од којих је један био Павлов сродник. Тај ђак је после постао попом, и од њега је настало село Поповићи). Још у току истога дана испунило се је проклетство непознатог путника: један зец који је протрчао између сакупљених Лужана био је повод да су се они потукли међу собом. Тукли су се и по кућама. Они који су остали читави разбегли су се из страха од освете. Остао је само Бијели Павле с бановом породицом. Преостали део Лужана је само животарио, не множећи се, и од њих је остало само 5—6 кућа.⁴⁾

И војвода поп Ристо Бошковић, такође Бјелопавлић, забележио је опширно предање о Бијелом Павлу, али је он записао и неколико појединости које се тичу живота Павлова пре доласка међу Лужане. По предању, како га је забележио Р. Бошковић, Турци су победили најпре Леку, капетана дукацинског, освојивши Неродимље на Цвети и Призрен на Ускрс. Сви Срби који су бранили та места изгинули су, па и сам Лека. После тога, била је битка на Косову. Најпознатији Лекин син био је Гаврило или Гаш (Гаша), који је у

⁴⁾ Симо Шобајић: Млади Црногорац или историјски списи (Београд 1873) 63—65. — Пошто ми је то дело неприступачно, подаци су узети према наводу у делу П. Ровинскиј: Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ II/1 (Санктпетербургъ 1897) 60—61.

својим младим годинама доспео некако у турско ропство. Гаша је и остао у Дукацину, где му се је потомство знатно намножило: то су многа братства око Ђаковице и Призрена која се зову Гашани. Доцније су дошли у Миридите, који су тада били под Кастриотовом влашћу, и остала три Лекина сина а Гашина браћа: Мираш, Бошко и Павле. Кад су Турци поплавили и Арбанију, њих тројица измакну из Арбаније и пређу у земљу Балшића, па се настане у Паштровићима. Собом су били донели и књигу Лекин Законик. Потомци Бошка, Лекина сина, сасвим су се иселили некуда из Паштровића, а Мираш је остао у Паштровићима и од њега воде порекло неке данашње куће у Паштровићима. Павле, који није био жењен, брзо је, по доласку браће у Паштровиће, отишао у Зету. Међу Лужанима му је био тежак живот. Нису му веровали ко је, него су га сматрали скитњацима и прозвали га Ликогаћом. Даље се казује како је на сами Ускрс крајем 14 века (!) наишла краљица Јелена на Лужане, који су се били сабрали пред црквом, како су они дали краљици Ликогаћу да је испрати до Никшића, како је она проклела Лужане итд.⁵⁾ Поп Бошковић говори затим о Бубу и Митру, синовима Павловим, и о њихову даљем потомству. Врло је значајно да се у одељку где се говори о Рази, сину Калимана Петрова а петом потомку Бијелог Павла, прича и о сабљи Иванбега Црнојевића, која је некада припадала неком татарском војсковођи, а одузета му када су Татари војевали са Србима на Црном Дриму.⁶⁾

Петар Шобајић, у својој расправи о Бјелопавлићима и Пјешивцима, не доноси нове грађе те врсте: он се углавном држи текста предања како га је забележио Вук и вели да то предање постоји и данас.⁷⁾

Ништа нарочито ново, у погледу на садржину предања о Бијелом Павлу, нема ни у верзијама што их је забележио М. Павићевић. Он је забележио обичну верзију о доласку Павла, сина Леке Дукачина, ког бан Лужанин прима за слугу. Павле је пратио св. Краљицу ка Никшићу, и она га је благословила. Чим је Краљица са Павлом кренула са Ждребаника, међу Лужанима је настао покољ, и банова лоза је после изу-

⁵⁾ Војвода поп Ристо Бошковић: Историјске приче из појеснице Бјелопавлића I (Никшић 1902) 1—6.

⁶⁾ Нав. дело 19.

⁷⁾ П. Шобајић: Бјелопавлићи и Пјешивци. Српски етногр. зборник

мирала, а Павлово потомство се је размножило.⁸ По другој верзији, краљица Јелена је путовала као калуђерица. Пошто су Павла звали Ликогаћа, она је тражила да види чим се он опасује. Било је, заиста, лико, и она му је дала златан појас и благословила га . . .⁹)

Потпуности ради, навешћу овде и једно предање, забележено вероватно у Ибарском Колашину, а по коме се Бијели Павле доводи у везу са Васојем и др. По том предању, у околини Шар-Планине живео је велик богаташ Богдан. Имао је пет синова: Васа, Павла, Косту, Методија и Живка. Павле је био беле боје и звали га Бели Павле, а Живко био груб у лицу и застао у порасту, па га звали Застарак. После жењидбе, Васо и Павле су се настанили у Зети, и од њих су Бјелопавлићи и Васојевићи; Коста се настанио на Загор-Пољу и од њега постало Кос(т)ово, а по Методију Метохија. Од Живка и његове жене Циганке Коле води порекло и име Колашин (ибарски).¹⁰)

Све наведене верзије предања о Бијелом Павлу имају карактер родовског предања. Тако их треба и схватити и тако их ценити. Садржина пак њихова своди се на ове битне црте: 1) Бијели Павле, који је предак већине данашњих братстава у Бјелопавлићима и по коме, односно по чијем потомству се данас зове читав крај, био је дошљак, 2) био је човјек угледног порекла, 3) био је родом из Дукачина а дошао је из краја око Призрена, 4) бежао је испред најезде Турака и 5) живео је у доба краљице Јелене (+ 1314). Одмах да истакнем да се последње двоје искључује међусобно: ако је Бијели Павле заиста живео у доба краљице Јелене, онда је дошао пре него што је настала опасност од Турака за српске земље, а ако је бежао испред Турака, онда је дошао у Зету много после смрти краљице Јелене.

Али, не прича се о Бијелом Павлу само међу његовим потомцима Бјелопавлићима. О њему се много прича и међу Арбанасима, и то баш у области некадашњег Дукачина, у области из које је он, по бјелопавлићком предању, био по-

XXVII (Београд 1923) 239.

⁸) М. Павићевић: *Crnogorske priče*. Zbornik za nar. život i običaje J. Slavena XXVIII 2 (Zagreb 1932) 143—144.

⁹) М. Павићевић: *Etiološki priče iz Crne Gore*. Zbornik za nar. život i običaje XXX/2 (Zagreb 1936) 146—147.

¹⁰) Ст. Мијатовић: О постанку имена Колашин. „Босанска вила“ 1913 141

реклom. Овде имамо, дакле, редак и значајан пример предања да се о пореклу једног рода, односно племена, прича не само међу припадницима тог рода, односно племена, у његову садашњем завичају, него да успомена на тога претка живи и у крају у ком се је био стварно или наводно родио и живео, па га доцније напустио. То је могло настати отуда што је та личност већ пре своје сеобе била од великог угледа и значаја у крају у ком је живела, па је могла и остати стога у трајнијој успомени у том крају и после свог одласка. Одржавању те успомене доприносиле су и доцније везе између сродника на обе стране, које су биле врло живе, јер се код становништва са родовском и племенском организацијом много води рачуна о сродству, па ма како оно било далеко, и негују везе између свих оних који се сматрају да су истог порекла.

Међу Арбанасима у Метохији много се прича о Бијелом Павлу или, како га они зову на арбанашком, о Паљи Барди (Паљи Барда). С њим се доводи у везу и име села северно од Ђаковице које се зове Паљибарда.

Од људи из села у саставу МНО у Брековцу слушао сам да је Паљи Барда или Бијели Павле био син Леке Дукачина, који је имао још три сина и лепу ћерку. Једни причају да је Марко Краљевић извадио очи тој Лекиној кћери, а сестри Павловој, јер је и њему, Марку, као просцу нашала ману, као што је нашала ману и Рељи и Милошу пре њега. Кад јој је извадио очи, пружио их јој је на јаглуку. Прича је у свему иста као и српска народа песма о томе. Браћа Бијелог Павла су била Гаш, Стојан и још један.

Други причају како је Лека био саградио лепу кућу синовима у Пећи (и кажу да је та кућа разорена тек 1939). Тада је наишао цар Т а т а р и н, ком је град морао давати сваке вечери, поред осталoга, и по једну девојку. Кад је дошао ред на Павлову ћерку, убијен је Татарин, и тако је она спасена и град ослобођен од те напасти. (Прича се углавном исто што и у српској народној песми о Болном Дојчину). Сам Бијели Павле је становао у селу Поповцу, одакле је после пребегао у Црну Гору, а на вису Ђаф Девојци је имао летниковца, где му је била и сестра лепотица. Други веле

да су му град и станови били на Ђаф Краљици, а да је имао катун и на Ђаф Морини. Да би се спасла од турских зулума, браћа су напустила своју постојбину, па је Бијели Павле пребеглао у Црну Гору, и од њега воде порекло Бјелопавлићи, а од брата му Гаша води порекло арбанашко племе Гашани. Брат Стојан је био болестан, па није могао да бежи даље од Пећи, те се је вратио у Паљибарде, и од њега воде порекло тамошњи муслимани Стакићи или Стојковићи.

Предање о Бијелом Павлу код Арбанаса развило се је већ у више варијаната, међу собом веома различитих. Кад се очисти од легендарних мотива, остаје као главна садржина тог предања да је Бијели Павле био син Леке Дукачина, да му се је један од браће звао Гаш, да од Бијелог Павла, који је избегао у Црну Гору, воде порекло Бјелопавлићи, а од Гаша арбанашко племе Гаш или Гашани.

Упоређене са српским, арбанашке верзије предања о Бијелом Павлу нису ни тако опширне ни тако китњасте као српске. Личност Бијелог Павла у њима и не игра тако велику улогу као у предањима из Бјелопавлића, што је сасвим природно. Арбанашке верзије се одликују и тиме што се у њих уплићу мотиви који се иначе сусрећу у српским народним песмама: Марко Краљевић вади очи девојци, Павловој сестри, која је нашла ману и њему, и обавеза да се цару Татарину сваке вечери даје по једна девојка. Остављајући по страни те мотиве, арбанашке верзије се слажу са српским у томе да је Бијели Павле био син Леке Дукачина и да је из Дукачина побеглао у данашњу Црну Гору, где је постао родоначелник данашњих Бјелопавлића, а да од брата му Гаша воде порекло арбанашки Гашани. Веома је значајно што арбанашко предање говори да је т а т а р с к а н а ј е з д а била повод Павлову страдању и бежању. Истина, у истом причању се изједначују Татари са Турцима, што се може објаснити тиме да људи данас и не знају добро ко су били Татари и да казивач народне песме или приче увек настоји да употреби изразе који ће бити ближи, познатији, његовим слушаоцима. Даље пада у очи да у арбанашком предању има доста појединости о местима где је живио Бијели Павле и где му је све било имање пре одласка у Зету. Тешко је веровати, а још

теже тврдити, да су све те појединости једноставно измишљене.

Пошто арбанашко предање доводи Паљи Барда — Бијелог Павла — у вези с именом села Паљибарде на СИ-у од Ђаковице, посетио сам, крајем јула 1947, и то село. Нажалост, ту нисам могао да сазнам ништа ново. Данашњи становници тог села су сви пореклом од сразмерно новијих досељеника. Има их 10 кућа (6 католичких и 4 муслиманске) и сви припадају фису Бериша. У Паљибарду се је доселио Ђок, пети предак 45-годишњег Шабана Мете. Причају да су, у време њихова досељења, на том месту живели неки Цигани, а унаоколо да је била велика шума, коју су крчили Бериши. Ништа ми у том селу нису умели да кажу о Бијелом Павлу. У том селу нема данас никаквих муслимана Стакића или Стојковића. Али, то не значи да их није било: можда је нека кућа у Паљибарди или у суседству заиста српског порекла, па то сада крију, а можда су се ти Стакићи-Стојковићи иселили или изумрли. Арбанаси у Хасу, од којих сам слушао арбанашке верзије о Бијелом Павлу, претстављају много старије досељенике и код њих има уопште много живих и врло занимљивих предања о догађајима који иду поуздано до у 17 век унатраг.

Од неких Бјелопавлића који живе у Пећи слушао сам да је Бијели Павле био дукацински војвода и да је, пре одласка из Дукачина, живео на Суки Црмњан. Сука Црмњан (тј. црмњанска чука или вис) је 701 м висок вис на СЗ-у од села Црмњана а на СИ-у од села Паљибарде, од ког је удаљен 5,5 км у ваздушној линији. Од саме Ђаковице је удаљен 12 км у ваздушној линији према ССИ-у

У самој Пећи је опште предање да је у граду била кула Леке Дукачина. Била је то прва кућа с леве стране пута како се путем од Ђаковице улази у Пећ. Кућа је срушена и на кућишту су два дуда и гомила крупног камена од те куће (види слику).

Од данашњих становника села Паљибарде слушао сам само казивање о неком старом гробљу у селу Раушићу код Пећи: ту је изгинула нека војска и та места се зову сада Керм и Татар-Хан. Био сам у селу Раушићу. Сазнао сам да у том селу два места носе име Татархан. Једно место са таквим именом је између села и друма Ђаковица—Пећ, и ту се познаје неколико муслиманских гробова. Друго такво гро-

бље је било већ близу саме Пећи. У том гробљу је био сахрањен и сам Татархан, у турбету, али је турбета већ нестало, као и гробља, и на том месту је сада башта. Иначе, прича се да је ту изгинула нека војска у давно време. О самом Татархану се прича да је погинуо као шехид и да је ишао без главе, док га неко није угледао и зачудио се.



То су предања, српска и арбанашка. Питање је има ли у њима истине и колико? Шта од тога казивања можемо да примимо као поуздано или бар као вероватно а шта морамо да одбацимо? А главна су питања: да ли је заиста постојао какав Бијели Павле, када је живео и шта је он био?

III

Главнину у данашњим Бјелопавлићима чине две братствене групе, Митровићи и Бубићи, које се сматрају да су потомци од два сина Бијелога Павла. Петар Шобајић, ме-

ђутим, дошао је до закључка да су те две групе различитог порекла и да су Митровићи, који су у средини племена, старији досељеници, а Бубићи, који живе на два краја племена, да су млађи досељеници. Први броје пет пасова више до најстаријег претка него други. Први су досељеници пореклом из Дукачина, а млађи су досељеници старином из Хота. Они су се доцније у племену приближили једни другима и стопили, тако да се држе већ одавна да су пореклом из једног краја и од једног претка. Даље Шобајић налази да су Митровићи данас међу Бјелопавлићима једини прави Дукачинци и да они нису могли сами, у своје време, истиснути Лужане и формирати племе, дакле да је било и других дукацинских братстава. У прво време и кроз 15 век Бјелопавлићи су захватили само један део данашње племенске територије Бјелопавлића.¹¹⁾

Било је, дакле, првобитно само једно братство или род, који се је звао Бјелопавлићи и који се је временом толико разграно и тако ојачао да је своју моћ и своје име наметнуо и свим осталим становницима и читаву крају. Тај род се је прозвао по свом оснивачу, Бијелом Павлу, као што су на тај начин, тј. по свом редначелнику, код нас прозвани и безбројни други родови и братства. Свако наше презиме као: Петровићи, Јовановићи, Ђорђевићи итд. значи да се је неки предак тог рода звао Петар, Јован, Ђорђе итд. (И од тог правила, додуше, има изузетака, али су они сасвим ретки и безначајни). Нема, стога, никакве сумње да се је и предак Бјелопавлића, без обзира у које време треба он да је живео, звао Бијели Павле. То што нема писмених вести о њему, не значи да он није постојао. Колико је било догађаја и знатнијих личности о којима нису сачуване никакве успомене?! Нарочито у нашој ранијој историји. Много је, с друге стране, личности и догађаја за које верујемо да су постојали, односно да су се десили на основи тога што је неко знатно доцније забележио нешто о њима или знамо на основи каквог посредног доказа или податка.

(Наставиће се)

Д-р Миленко С. ФИЛИПОВИЋ

¹¹⁾ П. Ш о б а ј и ћ: нав. дело 233—236.